
У јулу 2010. године проф. др Љубомир Савић је овај свој рад, један од последњих, дао доц. др Весни Вучинић. Љубазношћу колеџнице Вучинић придружила нам се прилика да овај рад објавимо у интералној верзији.

Проф. др ЉУБОМИР М. САВИЋ

РАЗВОЈНИ ПУТ БРАЈЕВЕ АЗБУКЕ У СРБИЈИ ОД 1896. ДО 1951. ГОДИНЕ

„Једна тачка Брајевог писма учинила је за слепо више него хиљаде доброг дела. Могућности читања и писања су важнији од оштре додира и слуха“

Лав Виготски

„Светлости ћеш пронаћи у школовању и раду“

Валентин Ај

Ове године навршило се 115 година од адаптације Брајевог писма за српска слова, па је том приликом у организацији Савеза слепих Србије одржано више манифестација: у Библиотеци „Др Милан Будимир“ одржан је симпозијум о специфичностима Брајевог писма; у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ организована је изложба књига под називом „Пут светлости – Брајево писмо и образовање слепих у Србији“, у Педагошком музеју у Београду организована је изложба архивске грађе, докумената и књига по Вељку Рамадановићу под називом „Вељку Рамадановићу на дар“; на интернетовој „Википедији“ (Слободна енциклопедија) објављена је подужа одредница о Вељку Рамадановићу. Све те чињенице су ме мотивисале да поводом јубилеја „Сто петнаест година од адаптације Брајевог писма за српски језик“, направим приказ генезе Брајевог писма за српски језик.

Тема настајања Брајевог писма у Србији није нова. О њој су писали проф. Фердинанд Маслић¹, прог. др Фрањо Тонковић², проф. др Љубомир Савић³, али и један Француз, Етијен Деко⁴, коме је то била докторска дисертација на Сорбони.

Сасвим посебно место у овом контексту заузимају радови проф. др Живојина Цветковића⁵ и проф. др Станике Дикић⁶, који су поред општег проблема адаптације Брајевог писма, посебно обрадили и методiku његовог савлађивања од стране слепог детета. Деликатност тог акта трансформације тактилног осећаја распореда тачака у графему Брајевог писма довео је до увођења посебног предмета на Тифлолошком отсеку којим се сада активно бави проф. др Бранка Јаблан.

И поред свих напред наведених чињеница ми нажалост још немамо једну синтетичну студију о генези Брајевог писма у Србији, о фазама њене трансформације, о токовима осмишљавања писма за слепе у Србији, па овај рад представља само први прилог да се постојећа расута грађа сакупи и покаже како је у нас сазрела идеја стварања писма за слепе са једне стране и са друге да сакупљене чињенице о сазревању писма за слепе у Србији сачува од заборављања и пропадања, јер смо ми ипак имали свој специфични пут док се стигло до садашњег нивоа.

ПРЕДИСТОРИЈА

Људи су одувек правили неке знаке да би се нечега сетили да не забраве, да их подсети на некога или нешто. Били су то углавном чворови на марами или на канапу, правили су зарезе на дрвету, низали наизменично разне пужеве и шкољке, док најзад нису дошли до слова. А пут до слова био је веома дуг: уговорени знак за појам – *идеографско њисмо*; насликани појам – *џикџографско њисмо*; и најзад *словно њисмо* – један знак за једно слово гласа. Од сложених слова постала је написана реч, а то се десило пре отприлике 3.600 година негде у Сирији или Палестини⁷.

¹ Фердинанд Маслић – Луј Брај и развој писма за слепе, Београд 1951

² Др Фрањо Тонковић – Бекова адаптација Брајевог писма за хрватско-српски и словеначки језик, „Социјална мисао”, Загреб 1959

³ Др Љубомир Савић – Генеза Брајевог писма у Србији, „Социјална мисао”, Загреб 1961, стр 6973

⁴ Dr Etienne Decaux – Le Braille dans les langues slaves, Paris 1956

⁵ Др Живојин Цветковић – Методика васпитнообразовног рада са слепим лицима, Београд, 1989.

⁶ Др Станика Дикић – Тифлологија, Београд, 1997.

⁷ Карен Брукфилд – Свет писмености, Београд, 2005. стр. 14

Готово сличан филогенетски пут прешло је и писмо за слепе: од *чво-рова* (квипоса), зареза и *издубљења*, до истурених – испупчених *линеално рељефних слова*, до тачке. Један немачки историчар тифлологије, Макс Шефлер⁸ је рекао да је „*историја слепих – историја писма за слепо*.“ Ту мисао су касније многи присвајали као своју.⁹

Ако темељније пратимо ову Шефлерову мисао видећемо да је она делимично тачна, јер су и други фактори утицали на формирање историје образовања слепих. Професор др Јозеф Смикал (Josef Smykal) из Братиславе сматра *да је писмо за слепо настало из Квинтилијанових* (Markus Fabio Quintilianum 35100) *помаћала за писање слова* с којима се учили стари Римљани да пишу слова. То су удубљена слова у дрвеним коцкама у које се стављао прст, и по удубљењу вукао прст како би се запамтио изглед слова. Савременим речником психолога; стваран је кинетички опажај изгледа слова за његово писање, („*Institutio oratoria*“). И за Дидима Александријског (308398), познатијег у науци као „Дидим слепи“, легенда каже да је учио да чита помоћу дрвених коцки које је састављао у речи и реченице и тако се образовао, да је на крају постао професор Александријског универзитета¹⁰. Историја бележи да је и у Багдаду, око 1317. године, живео један слепи професор који је такође научио да чита „помоћу удубљених слова у дрвеним коцкама“.

Као варијанта удубљених слова, јавља се покушај обучавања слепих са удубљеним словима у воску. Восак се у течном стању разлије на дасци, па се у њему урезају слова која су пипањем препознавана од стране слепог лица. Тако се најпре јавља Шпанац Педро Мексија који у својој књизи „*Обиље разних ствари за читање*“ (*Silva de varia lection*) 1542. говори о могућности писања слелит на воштаним плочама помоћу сечива (ножа). И Немац Хардерфер (A. Ph. Harsdorfer) у својој књизи „*Регоси математике и физике*“ (*Deliriae mathematicae et fisice*, 1651) описује воштане плоче са сечивом на којима се пише, а Италијан Бернаули, члан знамените породице математичара, направио је „*шаблон за урезивање слова у восак, али и за пипир, једносавним приписком или шупим шилом*“. Тако је полако сазрела идеја о могућности обучавања слепих у писању и читању коју је у доба ренесансе посебно пропагирао италијански лекар и филозоф Ђироламо Кардано.¹¹

⁸ Max Scheffler – Der Blinde im Leben des Volkes, Leipzig 1956.

⁹ Alexander Meli – Handbuch des Blidenwesens, Leipzig, 1900, стр. 171

¹⁰ Н.Н. Миофеев – Специјалное обучение в России и загранично, том I, Москва, 1996. стр. 20

¹¹ Опширније о Ђироламу Кадрану види књигу Флора Вукотић – Ђироламо Кардано, живот и дело, Београд 2007.

За оне који се више интересују за ову проблематику указујем на књиге: *Изабел Рос – Пушовање ка светлости* (Isabele Ross *Journey into Lieght*, New York 1951) у којој се налази поглавље „Од Франческа Лукаса до говореће књије“ у којој наводи читав низ имена у разним земљама који су током векова смишљали и проналазили направе како би се слепима омогућило писање и читање истичући при том посебну улогу Лукаса и Рампацета као „иницијаторе покушаја обучавања слепих“. Исто тако и *Габријел Фарел у својој „Историји слепих“* (*The Story of Blindnes*, Harvard 1956¹²) наводи податке о „удубљеном писму за слепе као првом писму аа обучавања слепих“.

И док једни историчари тифлопедагогије тврде да је „удубљено писмо“ било само први инструменат за обуку писања слепих, дотле му други, попут Алфреда Мела, (сина Александра Мела творца преме енциклопедије о слепима), негира да је удубљено писмо било уопште намењено слепима, већ је било само „помагало за наставу писања у основним школама“.

Но, било како било, *Чињеница остаје да је „удубљено писање слова и њихово прекозновање било прво писмо које су користио Шпанац Франческо Лукас 1560. и Италијан Рампацето 1575. или 1580. године“.*

ЗАКЉУЧАК

На основу досадашњих истраживања очигледно је да:

- а) први покушаји обучавања у читању слепих датирају још од најранијих времена људске културе;
- б) да су издубљена слова у дрвету па у воску била прва писмена са којима се почело у индивидуалној едукацији слепих;
- ц) да се први покушаји јављају у доба ренесансе од стране хуманиста најпре у Шпанији па у Италији и Немачкој;
- д) да у свим тим покушајима још увек нема елемената специфичним потребама и могућностима слепог лица, већ се само а приори говори о могућности.

---

¹² Књига Фарела је преведена на српски језик али није објављена и налази се у архиви Савеза слепих Србије.

ДА ЛИ ЈЕ РАБОШ БИО ПРВО ЗАПИСИВАЊЕ СЛЕПИХ У СРБИЈИ?

Етнолози су дефинисали рабош као „зарезницу, дрво различите величине, облика и дебљине у којем су неписмени људи урезивали различите знаке, да би нешто забележили да не би памтили“¹³. Рабош има два дела; матицу и цепак. Матица је онај део који остаје код власника док се цепак даје дужнику. Оба дела рабоша се истовремено користе за урезивање црта ножем које представљају количину нечега (количину, тежину, дужину, новац) употребљава се код примитивних неписмених људи. Црте се урезају с десна улево или од доле на горе.“¹⁴

Рабоша је било на гулама¹⁵, а др Шмаус и Омчикус, пишући о епској песми слепих Сремских гуслара кажу: „на гудалу једног гуслара био је урезан датум 18. VII 1901. и име Пера Димитров.“¹⁶

Проф. др Бранимир Еусић са Скопског етнографског института каже да су се „у торбама слепих врло често налазили рабоши на којима су они бежали црте које су означавале бројеве тј. суме новца које су имали или дали *на зајам*“¹⁷ Милан Ђ. Милићевић у својој књизи „*Животи Срба сељака*“ кад год има каквих бројева или нешто важно да се сачува од заборава, бележило се на рабошу.“¹⁸

О рабошу као средству за бележење цифара налазимо и у нашем првом уџбенику математике „*Основна рачуница за уџишребленије учеће се младежи Србске у нижим разредима*“ из 1853. године од Лаже Шпанића где пише: „Бележити бројеве значи иј одређеним белегом означити. Белегом се зову бројни низови или цифре „и даље објашњава како се бележе вредности – урези: Урез стојећи (усправни вни) значи пет; урези сложени (два), значи десет; урез коси прости значи педесет; урез коси сложени (два) значи сто...“

о епској песми слепих Сремских гуслара кажу: „на гудалу једног гуслара био је урезан датум 18. VII 1901. и име Пера Димитров.“

Проф. др Бранимир Еусић са Скопског етнографског института каже да су се „у торбама слепих врло често налазили рабоши на којима су они бежали црте које су означавале бројеве тј. суме новца које су имали или дали *на зајам*“ Милан Ђ. Милићевић у својој књизи „*Животи Срба*

¹³ Зборник за народни живот и обичаје Јужних Словена, Загреб 1934. св.2 стр. 169183

¹⁴ Енциклопедия славянске филологии, Москва 1911, кн. III стр. 26

¹⁵ Гласник етнографског музеја у Београду, књ. VII, 1932. стр. 98

¹⁶ Гласник етнографског музеја у Београду 1932, бр. 7 стр. 98

¹⁷ Др Бранимир Русић, Прилепски гуслар Апостол. Београд, 1940

¹⁸ М.Ђ. Милићевић – Живот Срба сељака, стр. 334

сељака“ кад год има каквих бројева или нешто важно да се сачува од заборава, бележило се на рабошу.“

О рабошу као средству за бележење цифара налазимо и у нашем првом уџбенику математике „Основна рачуница за уџишребленије учеће се младежи Србске у нижим разредима“ из 1853. године од Лаже Шпанића где пише:“ Бележити бројеве значи иј одређеним белегом означити. Белегом се зову бројни низови или цифре „и даље објашњава како се бележе вредности – урези: Урез стојећи (усправни вни) значи пет; урези сложени (два), значи десет; урез коси прости значи педесет; урез коси сложени (два) значи сто...”

ЗАКЉУЧАК

На основу ово мало података, забележених од стране етнографа код нас у Србији (премда их у Македонији има много више) можемо установити:

- а) да су слепи и код нас у Србији користили урезе (удубљења) у дрвету – рабошу, у циљу бележења количина;
- б) да су то били белези за бројке а не за слова, јер су били неписмени;
- ц) низак образовни ниво није ни имао потребу за писменошћу, а значајније ствари су се памтиле или су биле опеване у народним песмама које су се преко зиме училе напамет.

П Р В И Д Е О

ТРАГОВИ О ПОТРЕБИ СТАРАЊА И ОБУЧАВАЊА СЛЕПИХ

Први званични трагови о неком облику старања о слепима Србије датирају од 1839. године када је донето „*Начертаније за окружне физикусе и лекаре*“ у којем је предвиђено и оснивање „*хуманитарној заведенија у Београду*“, а 1842. је већ фотмиран „*Сирошњински фонд*“ за старање и о слепима у Београду и оснивање „*Благозаведеније кљасних и убогих*“. По узору на Београд, почели су се оснивати такви фондови и у већим градовима Србије: у Крагујевцу 1856. „за базајућу (лугајућу) сиротињу“; у Параћину 1848; Јагодини 1862; Пожаревцу 1850 итд. „Благозаведеније кљасних и убогих“ никада није основано, али су средства из свих фондова по Србији обједиње: на у јединствени „*Специјални фонд*“ (Болнички фонд) који никада није ни прорадио, а средства отишла богзна где.

Године 1881. Народна скупштина Србије је на предлог тадашњег министра здравља др. Владана Ђорђевића донела „Санитетски закон о уређењу санитетске струке и чувању народној здравља“ који је у свом 28 члану предвидео да се оснује и „*Оделеније за слејце*“ у којем је требао да постоји „*азил за старе слејце*“ и „*школа за младе слејце*“. Такво „заведеније“ требало је да се отвори у Нишу.¹⁹

Као прво поставило се питање учитеља за слепу децу, па је Србија послала два учитеља Сретена Ацића и Петра Марковића у Немачку да се обуче за наставника следе деце.²⁰ Тек тада се педагошка јавност у Србији – учитељи, усталасала, и почињу да се јављају први чланци, углавном преводи са руског у Србији, а са немачког у Војводини, о потреби обучавања следе деце, па као прво питање се поставило и питање азбуке за следе.

Међутим, пре него што пређем на прве вести о појави предлога за решење Брајевог писма за српски језик потребно је напоменути *да се и пре санитетској закона јављају идеје о потреби школовања следе деце и обе пошлицу из Војводине.*

Велики реформатор српских школа и у Војводини и у Србији доктор Ђорђе Натопшевић у својој књизи „*Крајко ујужство за Србске народне учитеље*“, Нови Сад 1861. године „да и слепа деца треба да полазе основну школу јер они могу много запамтити, и многе ствари много боље на-

¹⁹ Енциклопедија Ниша, књ. IV, стр. 224

²⁰ Љ. Савић – Први српски тифлопедагози Сретен Ацић и Петар Марковић, „Социјална мисао“, Загреб 1958. бр. 4, стр. 122137

Додатак II.

О слепой и немой деци.

И слепи деца треба у ову школу да делаве; и она могу много ~~запамтити~~, и многе ствари далеко бољ научити него ~~остала~~.

Нема су деца далеко несретнија; она немогу одъ свега овогъ ништа научити, ~~врѣ~~ нечую; најглавниегъ оруђа и дара за науку немаю. Начинъ учениа ове деце сасвимъ е особити и неможе се у овој школи изтеривати. Кодъ немихъ е говоръ мимичанъ и на прсте; за њи има за сваки гласъ особити знакъ прстима, које слагајући речи, а овима свое мисли изивлюю. Наука е ова тешка, и дангубна за осталу децу, зато би ваљало за нему децу постарати се, да се у институте за њи наређене приме.

учити него остала деца, јер слепога нужда тера да све око себе далеко веома памте слушајући. Слепи боље чују јер га очи не збуњују, *само је писање и читање у ошћим школама неугодно. Писање науке изоденим врешеном парајући, читањим запарошине шк иршима пишјући или на узвишеним писменима, као на каквим новима, али за ово није у основним школама ни место ни прилика.* „Дакле, очигледно је да је Натошевић знао за Ајево писмо, јер је Брајево писмо у Аустроугарској уведено тек петнаест година након објављивања овог „Упутства“ 1876. године.

Вредно је напоменути да је доктор Ђорђе Натошевић, као директор свих школа у Војводини, још 1846. године написао књигу „Сиоменици и задужбине“ у којој је у тачки 3 обрадио и питање *отварања завода за слепо и предложио „увођење у њу школу Ајевог писма за слепо“*. Но како до реализације овог програма просветне политике у аустријској монархији никада није дошло, то овај податак остаје само као педагошкоисторијски реликт.

Такође треба рећи да је доктор Ђорђе Натошевић био и реформатор школа у Србији од 1871. до 1872. и за то време његовог рада се не помиње ни један податак о покушају отварања или укључења слепо деце у редовним школама у Србији.

Прва конкретна понуда за отварање Школе за слепо у Србији дашира од 1870. године од Новосађанина Мирослава Четвртичког, који је предлагао Министарству просвете Србије „да у Београду оснује један мали завод за слепо од тројчетворо деце које би он поучавао у настави „читања, писања, рачунања, певања и музике“, док би опште образовне предмете и српски

језик обучавао један професор. Којом азбуком и којим писмом би их обучавао он не каже, али предпостављамо да би то било Ајево писмо, јер је Брајево у Аустроугарској и Немачкој уведено тек 1876. године.²¹

ЗАКЉУЧАК

Досадашње истраживање проблема едукације слепих у Србији показало је:

а) да је прво старање о слепима било усмерено ка социјалном збрињавању системом „шпитачјске заштите“;

б) да је идеја о потреби школовања слепих прво поникла у Војводини, која је била у саставу Аустроугарске монархије;

ц) да је предлог о отварању завода за слепе потекао од слепог човека из Новог Сада, који је био школован у Будимпешти;

д) у свим наговештајима о потреби описмењавања слепих било је речи о Ајевој азбуци;

е) да српски „благодјелници–учитељи „Сретен Ацић и Петар Марковић и својим извештајима о студијама тифлологије у Немачкој и Аустрији не помињу писмо за слепе нити његову адаптацију за српски језик.

ПРВИ НАГОВЕШТАЈИ У ПЕДАГОШКОЈ ПЕРИОДИЦИ СРБИЈЕ О ОПИСМЕЊАВАЊУ СЛЕПЕ ДЕЦЕ

Оснивање Друштва „Краљ Дечански“ 10. X. 1893. године први пут је у Србији јавно прокламована потреба обучавања слепе и глувонеде деце. Шта више *сам назив указује више на пошребу обухватања старањем и образовањем слепе деце него глуве*, но сплет низа околности учинио је да је прво поклоњена пажња глувима, а *„школовање слепих је одложено за касније“* што је значило никада.

Само оснивање првог хуманитарног друштва у Србији усталасало је многе педагошке кругове не само у Србији него и у суседним државама Хрватској и Бугарској. Међу првима је дошао учитељ Винко Бек из Хрватске 1893. године. Он на једној седници Друштва за слепе „Свети Вид“ каже: *„Ја сам од 1893. године тражио особне везе у Београду да би бар што получио да се на Балкану уведе јединствена абецеда Брајевих слова и шако ирведе узјајамни рад око даље иросвјетле наших слијейих“*.²² По свему су-

²¹ Државни архив Србије, Фонд Мин. просвете 1879. ФИВ, Но 768

²² Др Фрањо Тонковић – Винко Бек и његов утјецај на одгој и образовање слијепих у Југославији, Загреб, 1960. стр. 164

дећи ово је била преурађена Бекова интервенција, јер је Друштво „Краљ Дечански“ било тек основано.

У Државном архиву Србије, Фонду Министарства просвете, постоји писмо Вељка Рамадановића у којем стоји: „*Ја сам користио већ сиворене азбуке од Руса и Хрватиа као основу за српску брајеву азбуку и као шакву азбуку 1896. године Министарство просвете је усвојило и решило да се као наша азбука за слеје смайра.*“²³

У истом фонду Мин. просвете Србије се налази и други документ, потписан од стране Вељка Рамадановића у којем стоји: „*Први шрај за оснивање наставе за љувонеме и слеје дашира од 1895. године када је пошписати у споразуму са учишељем тој. Јованом Бољарићем присиуио изради азбуке, и још онда је тоси. Бољарић израдио ручну азбуку помоћу мимике за љувонеме а ја за слеје, имајући већ раније ушврђени љуш на шом пољу, Од других народа ми смо узели већ сиворене азбуке као основице (Француза, Чеха, Немаца), шакве азбуке Министарство је усвојило и решило да се као наше озваниче.*“ Овај податак Рамадановић помиње у књизи „О слепима и њиховој настави“ где астоји: „Ми смо у Србији радили на томе још 1896. године“, о чему ће касније бити више детаља.

Овом приликом треба истаћи да је Министарство просвете 1896 године шшампало Бољаревећеву прсину азбуку у Државној шшампарији и разаслало је школама по Србији, а Рамадановићеву Брајеву азбуку није шшампало, тако да код учитеља није ни постојала претстава како азбука за слепе и изгледа, а то ће се показати и у читавом низу чланака у педагошкој периодици Србије, где ће се о азбуци за слепе а priori говорити без конкретної њеној изгледа.

Осим ово неколико случајева из архивске грађе ваља поменут и чланке из педагошке периодике Србије и Војводине према хронолошком реду јављања*:

л) У часопису „Учитељ“ из 1890. године превод са француског Мориса де ла Сизерена (1850–1924) „Уиушсиво за обучавање слеје деце“²⁴ која су до нас дошла преко Русије. Пошто се и у нас требало почети са обучавањем слепих, то се за почетак ништа боље није ни могло да изабере. Исте године их је објавио и Бек у свом „Слијепчевом пријатељу“²⁵ одакле их је прештампао Нешковић у свом „Новом васпитачу“²⁶.

²³ ДАС Фонд Мин. просвете, фасц. XX р42/ 1918

²⁴ Учитељ, Београд, 1880, стр. 435

²⁵ Слијепчев пријатељ, Загреб, 1890. бр. л, стр. 7

²⁶ Нови васпитач, Сомбор, 1890. стр. 423-428

Други већи чланак је такође превод са руског језика, под називом „Обучавање слепо и љубонеме деце у Русији“ од Бактијарова²⁷, у преводу од Ђорђа Којића, такође објављен у часопису „Учитељ“ 1893. године у којем се говори о „Александромаријанској школи за слепо децу“, о предшколском одељењу у њој, о методама рада, о руској Брајевој азбуци (која се преводи као „Бриљева азбука“), о Хеболдовом писму, о првој књизи штампаној унцијалом 1882. године, о раду „Женског друштва за преписивање књига за слепо“ из 1888. године, о покушају штампања и писања на Брају итд.

Трећи чланак је такође превод са руског од Тихомира Маринковића „Васпитање слепих“, објављен у „Училишту“ 1899. године где се први пут дају психолошке реперкусије слепоће, говори о викаризацији вида слухом, истичу предности слепих у интелектуалном погледу, траже се специјалне школе само за слепо и наводе се све негативне стране интеграције слепих у редовним школама, али се даје и преглед развоја писма за слепо од Аја до Браја.²⁸

Године 1886. и 1887. године јавља се у „Просветном гласнику“ службеном органу Мин. просвете Србије први оригинални чланак у 18 наставака под називом „Школе за образовање слепих“ од Пејтра Марковића, „благодјелница Министарства просвете Србије“ посланој у Берлин за обуку у настави слепих. То је онај учитељ из Србије који је требао „да се оспособи“ за наставника слепих у будућем хуманитарном заводу у Нишу, што је било предвиђено Законом о санитету Србије. Уствари то је његов полугодишњи извештај који је био обавезан да пошаље министарству о своме учењу у Берлину. На жалост он у чланку највише пише о историји образовања слепих, али нигде не помиње азбуку за слепо, ништа предлаже било какву адаптацију за српски језик.²⁹

Године 1907. „Нови васпита“ (Сомбор, бр. 3) је објавио чланак под насловом „Писање и читање слепих“ од Александра Мела, превод са немачког оригинала „Саучешће према слепима“ у којем на крају преводилац (К.) предлаже „да и ми Срби, према немачкој Брајевој азбуци молимо своју дошераши“. Међутим како изгледа та немачка азбука, како и шта у њој „дотерати“ преводилац ништа не каже. Он једноставно предлаже адаптацију немачке верзије Брајеве азбуке за Српски језик.³⁰

Свих ових чланака говоре уопштено о писму за слепо и о евентуалној адаптацији постојећег писма за српске гласове – слова. А како та азбука

²⁷ Учитељ, 1883. бр. 3, стр. 198-204

²⁸ Учитељ, 1899. бр. 2, стр. 132-136

²⁹ Просветни гласник, 1886. бр. 4 до 21 и 1887. бр. 1 до 12

³⁰ Нови васпитач, Сомбор, 1907. бр. 3, стр. 94-96

изгледа, нико не помиње, *ниџи је приказује*. Први нешто конкретнији податак о азбуци за слепе налазимо у „Просветном гласнику“ службеном органу Мин. просвете за 1913. годину у којем је објављен чланак „*Како слеџи чиџају, џишу и џџамџају књиге за слеџе*“, опет превод са руског Ђорђа Којића. У овом чланку је *џрви џуџи у нас џриказана Брајева азбука сасџављана „од џачака за слова“*. Он дословно каже: „Књиге за слепе се штампају испупченим словима Брајевог писма са једне стране листа. Слова ове азбуке се означају крупним тачкама које се изгоне (истерују) са противне стране листа и постају испупчена и тим испупчењем постају приступачна пипањем врховима прстију слепога читача“³¹. Затим следи слика шестотачке, а онда је читава руска азбука приказана тачкама. Затим наставља текст следећим речима: „За руска слова има 36 знакова, а за српску би било довољно 30 знакова, јер ми имамо 30 слова. За српску азбуку би требало изоставити 9 нама непотребних слова, и додати три којих овде нема, а то су Ђ, Ч и Џ“. Међутим *он не џредлаже изџлед џџих слова*.

После ових чланака интересовање за образовање слепих је порасло па се у *уџбеницима џедаџџије за учиџџельске школе* јављају и први одељци о школовању дефектне деце. Тако Војислав Бакић у своју „*Посебну џедаџџију*“ доноси одељак „*О сџецијалним школама за слеџе*“ и Рајн – „*Основи педагоџије*“, има одељак о хуманитарним заводима и школама за слепе.

Часопис „Просветни гласник“ а посебно „Учитељ“ донели су у рубрици „вести“ велики број информација о школама за слепе у Европи у последњој деценији XIX века као што су: Заводи за слепе у Европи. Завод за слепе у Дрезди, Број слепих у Русији, Број слепих у свету, затим приказе на руски „Слепец“ и Беков „Слијепчев пријатељ“ и „Пријатељ слијепих и глухонијемих“ итд.

ЗАКЉУЧАК

Последњу деценију XIX века, тачније до 1914. године можемо назвати периодом осмишљавања писма за слепе, јер досадашња излагања показују:

а) да је српска јавност упозната са могућношћу обучавања у читању и писању слепих;

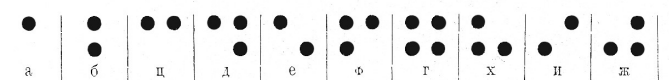
б) да се сазнало за постојање линеарног Ајевог и тачкастог Брајевог писма којима се могу описмењавати слепи;

³¹ Просветни гласник, Београд, 1912. бр. 9, стр. 874-883

ц) да је сугерисано да се усвоји руски алфабет уз додавање специфичних графема Брајевих за специфичне гласове српског језика што је већ био велики напредак у односу на претходни период;

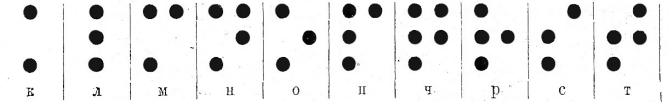
д) Србија још увек није имала објављену Брајеву азбуку, иако је Рамадановић упорно доказивао њено постојање још 1896. године.

882 ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

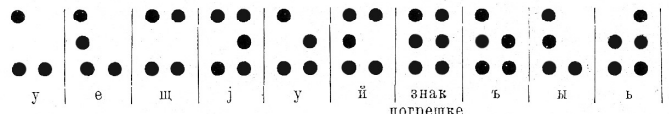
а б ц д е ф г х и ж

Ако овом реду с леве стране, доле додамо још по једну тачку, онда ћемо добити овај нови ред слова:

к л м н о п ч р с т

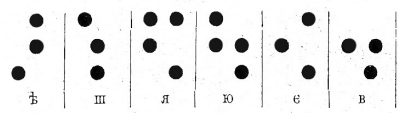
Трећи ред слова саставља се од првог додавањем две тачке доле:

у е щ ј у й знак погрешке њ м њ

По 10 слова у сваком реду.

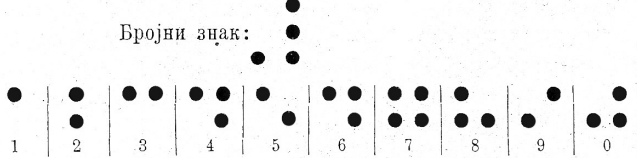
Затим остају још ова слова:

Ђ ш љ ју е в

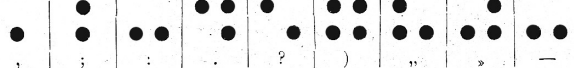
За српску азбуку требало би одавде изоставити 9 нама непотребних слова, а додати 3 која овде нема, а то су: ђ, ђ и џ.

Бројни знак:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Знаци интерпункције:

, ; : . ?) " > -

Први њиш је објављена у Србији Брајева азбука 1913. године. То је била руска адаптација Брајевој писма.

ДРУГИ ДЕО

РАМАДАНОВИЋЕВА БОРБА ЗА ПРИХВАТАЊЕ ЊЕГОВЕ ВЕРЗИЈЕ БРАЈЕВЕ АЗБУКЕ У БИЗЕРТИ

Парадоксално је али истинито и јединствено у свету да је оснивање прве српске школе за слепе и увођење Брајевог писма настало у матичној земљи школства за слепе и земљи Луја Браја. Прва школа Србије основана је у француској колонији Тунису, у граду Бизерти, у време Првог светског рата. У словима настанка школе и њеном раду у овој студији неће бити речи, јер је о томе већ врло много писано те само указујем у фусноти на литературу.³² Овом приликом нас интересује само проблем адаптације Брајевих графема за српско језично подручје.

1. ЗБИВАЊА У ПАРИЗУ

Да би се боље размела генеза Брајевог писма у Србији треба имати пред очима стално неколико битних чињеница а то су:

а) Француска је колевка образовања слепих, јер су у њој стварали: и Валентин Ај, и Шарл Барбије и Луј Брај, а они су поставили темеље писма за слепе.

б) У Француској, у Паризу, збивале су се све метаморфозе Брајевог писма од 1825. када се оно појавило, па све до 1854. када је званично признато.

³² 1) Др Љубомир Савић – Историја слепих Србије, Београд, 1964.
2) Др Љубомир Савић – Теорија и пракса социјалног школства Србије, Београд, 1966.
3) Двадесет година васпитања и заштите слепих, Земун, 1937.
4) Раскидамо окове таме, Београд, 1952.
5) Др Предраг Пејчић – Српска војска у Бизерти, Београд, 2008.
6) Др Предраг Пејчић – Летопис Вељкове школе, Београд, 2004.
7) Мр Маја Николова – Школовање српских ђака у избеглиштву, Француска, Београд, 2009.
8) Ђорђе Вукотић – Живот и рад Вељка Рамадановића, Београд, 1967.
9) Војислав Минић – У светлу школе и књиге, Београд, 1984.
10) Др Цонка Николић – Симончич – Старање о инвалидима – саставни део српске културе, Београдска дефектолошка школа, 1995, бр. 9
11) Др Цонка Николић Симончич – Организовано оспособљавање за рад и запошљавање хендикепираних особа у Србији, „Социјална политика”, 1991. бр. 3/4
12) „Напред” лист за српске војнике и избеглице, Бизерта 1916-1918.

ц) У време када се тек рађала адаптација Брајевог писма за српски језик у Француској је већ постојала развијена графичка делатност и издате су многе књиге на Брајевој техници.

д) У Француској су постојале бројне хуманитарне организације посвећене искључиво слепим лицима чији је основни задатак био штампање књига искључиво за слепе.

е) У Француској је постојала огромна симпатија према српском народу, а посебно према српским ратницима, а посебно према инвалидним лицима а нарочито слепима.

Друга такође веома значајна чињеница јесте *да се треба ослободити фаме да је Рамадановић био оснивач школе за слепе у Бизерти*. Не, он није могао бити оснивач школе за слепе. Он је био само „војни обвезник чиновничког реда“ који се налазио у саставу резервних трупа које су се опорављале после прелаза преко Албаније 1914/5. године, и када је у новинама „Напред“, које су на српском језику излазиле у Бизерти, намењене војницима и избеглицама, прочитао одлуку Врховне команде савезничких снага у Паризу од 11. маја 1917. године „да се одмах у општем интересу приђе послу реедукације свих врста инвалида“, Рамадановић је јавио на рапорт команданту Бизертског подручја подпуковнику Карлу Михелу „да зна да ради са слепима и глумима“.

ВЕЉКО РАМАДАНОВИЋ
као војни обвезник чиновничког
реда у Бизерти

Наредбом министра војске Србије Ф. Ђ. О. број 5640/1917. створено је Бизертско инвалидско одељење, а потом је наредбом министра војске број 16484 од 8. маја 1918. године, наређено свима болницама и инвалидским одредима да све глувонеме и слепе који се код њих налазе упуте у Бизерски инвалидски одред ради реедукације“. Командант резервних трупа потпуковник Карло Михел је наредбом бр. 315 од 15. децембра 1917. године „*ио иошреби службе одређује Вељка Рамадановића за обуку љувонемих и слейих инвалида*“. Тако је ударен темељ школи за слепе која се налазила у касарни Ламбер, која се налазила у улици Ла Гулет број 5. У почетку је у школи било само три слепа војника, па је после пола године, наредбом број 130 од 13. јуна 1918. године наређено свима инвалидским одредима и болницама да „уколико имају слепе и оглувеле војнике да их пошаљу у Бизерту „пошто у *Бозетском инвалидском одреду ради нарочиџи сџручњак за обуку ослейелих и оџувелих војника*“. Тада је дошло још пет ослепелих војника, те их је у школи било укупно осморица.

*Унутрашњи изглед Завода за слепе
у Бизерти 1917. године*

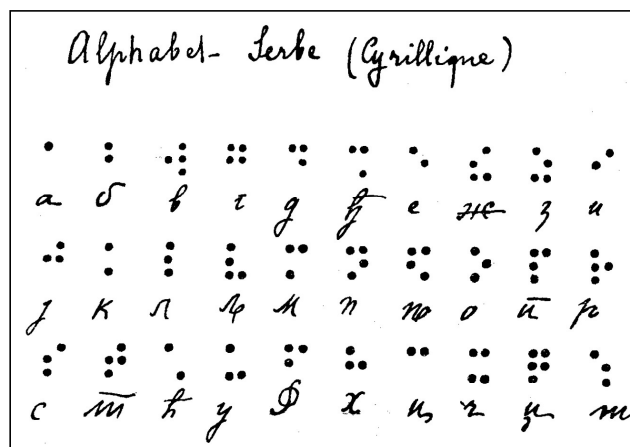
Дакле, као што се види из архивских докумената који се налазе у Архиву војске Србије³³, школа је основана од стране војне команде, а Рамадановић је само радио као наставник у тој школи у својству „војног

³³ Војноисторијски институт Србије, Архива бивше српске војске, Фонд Бизерта поседује „Књигу наредаба“ команданта резервних трупа у Бизерти

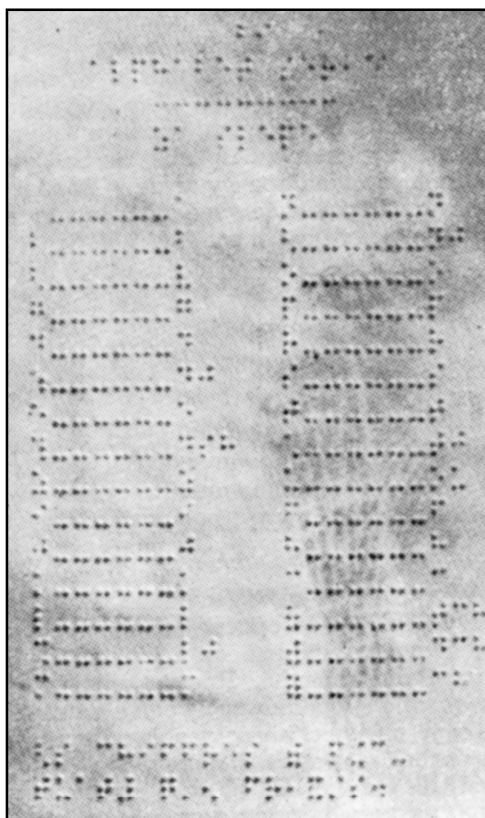
обвезника;“ и није био њен оснивач. Оснивач је била држава Србија, и то треба једном за свагда рашчистити.

Када је објављена резолуција Врховне команде савезничких снага (или како се често именује као „Француско-Белгијски комитет“) о потреби реедукације ослепелих војника, хуманитарне организације у Француској као што су: *Филантропско друштво Француске* (La Societe philnatropique de France), *Друштво пријатеља слепих војника Француске* (Las amis des soldata aveugle France), *Асоцијација Валентин Ај за добробит слепих* (Le asocitacion Vanetin Hau pour bien des aveugles), *Кућа опоравка слепих инвалида* (La maisone des convolence des soldats aveugles) и *Пријатељи српских слепих војника* (Les amis Serbs soldats aveugles) као и друге хуманитарне организације и појединци отпочели су са припремама штампања књига за српске ослепеле војнике на српском језику. Ангажовали су Друштво за штампање и издавање књига за слепе (Le Aso-tiation de impremeru et publication des livres pour les aveugles) које је већ имало врло модерну штампарију и које је већ објавило више књига за слепе француске. У овом послу су се посебно ангажовали Милева Петровић и капетан Албер Офор (Aurhorth)³⁴ који су припремили „Збирку дела на српском језику“ (Collection de l oeuvre Serbe) у две књиге.

Српска Брајева азбука коју је саставио проф. др Миодраг Ибровић
(Музеј Валантена Аија у Паризу)

³⁴ Љубомир Савић – Рад Албера Офора за ослепеле ратнике у Бизерти, „Наш весник“, Београд 1961; Милан Ристић – „Албер Офор пријатељ Срба у Африци“, рад у рукопису налази се у Архиви Савеза слепих Србије у Београду.

Српска Брајева азбука из „Manuel Braille
(Музеј Валантена Аија у Паризу)

Први проблем у реализацији овог пројекта био је проблем писма за следе, јер они нису знали за рад Вељка Рамадановића на адаптацији Брајевог писма за српска слова из 1896. године, о чему је напред било речи, а у Музеју слепих Валентин Ај у Паризу до 1914. године није постојала ни једна верзија адаптације Брајевог графема за специфична слова српских гласова. Нашавши се у таквој ситуацији „Друштво пријатеља српских слепих војника“ на чијем се челу налазила госпођа Милева Петровић обратила се за помоћ професору др Миодрагу Ибровцу који је радио у „Националној школи за живе источне језике“ (Ecole national des langues orientales vivants) да на основу постојећих азбука, које се већ налазе у музеју, а потичу са словенског језичног подручја, *направи „српску ћириличну Брајеву азбуку.“* Ибровац је у Музеју Валентин Ај нашао само Бекову адаптацију Брајеве азбуке, која је била регистрована под бројем

3001, а која је потицала из око 1900. године. Ибровац је исту прихватио и додао јој само Брајев знак за слово Ц, пуну шесторачку и увео Брајев знак за писање великог слова што је врло значајно, а којег до тада није било, и исту назвао „*Alphabet Serbe Curillique*– ћирилична српска азбука“ и као таква ушла у „*Приручник Брајевих звука*“ од *кайеџана* *Изака*, објављен у Паризу 1919. године.³⁵

На овој, проф. Ибровца, азбуци Филантропско друштво и Друштво пријатеља слепих војника објавило је 4. марта 1918. године у два тома „*Збирку српских дела за наше следе војнике*“ и књиге разаслало у све рехабилитационе центре широм Француске где су се налазили слепи Срби: Париз, Тулон, Ница, Бизерта.

ЗАКЉУЧАК

Сва збивања у Паризу вођена су дубоком хуманитарном мисијом за добро ослепелих српских ратника, без знања и познавања рада Вељка Рамадановића, као и знања да је он још 1896. године створио адаптацију Брајеве азбуке за српска ћирилична слова. Они то нису ни могли знати, јер о своме раду Рамадановић нигде није писао нити где објавио своју верзију Брајеве азбуке.

2. РЕАКЦИЈЕ У БИЗЕРТИ

Појава штампане књиге „Збирка српских дела за наше следе војнике“ азбуком коју је саставио проф. Ибровац, изазвала је прави шок код Вељка Рамадановића, што је сасвим разумљиво, јер док је он, како сам каже „тупим шилом и чекићем куцао тачку по тачку у лименим таблама од канти од зејтина“, дотле је у Паризу Филантропско друштво и Друштво пријатеља слепих војника у професионалној штампарији „*РУЕ*“ штампало своје књиге за српске ослепеле војнике. И Рамадановић је реаговао тако што се као војник рапортом обратио команданту Бизертског инвалидског одреда, којим га је обавестио следеће:

- а) да је још 1895. године приступио изради азбуке за следе;
- б) да је преузео француску азбуку, или како он каже „Брајев метод“
- ц) да је за специфичне гласове српског језика користио већ створену азбуку код Руса и Хрвата;

³⁵ Manuel Braille International – Alphabets en deux langues abreges Francais et Angles, Paris, 1919. стр. 29

д) да је Министарство просвете Србије 1896. године „усвојило и решило да то буде званична азбука за слепе у Србији;

е) да су Бугари узели нашу азбуку као основицу за израду њихове азбуке и

ф) да се „никоме несме допустити да се иста поремећује“ јер то има не само моралне већ и практичне штетне последице, јер је код Хрвата већ створена, истина мала али извесна литература за слепе и „свако одстрањивање ништи ту литературу и чини је мртвом;

г) да у азбуци госпође Милеве Петровић „ма какав користан новитет“ и закључује да „једино непознавање свега што сам могло би бити узрок да је госпођа Петровић дошла на идеју да изради ову азбуку“. А ако је само то, онда јој треба захвалити на лепим жељама али јој једновремено и казати да је у српском народу и раније о томе размишљано и званично утврђена азбука која се у образовању слепих има употребљавати“.

У другој половини свога рапорта Рамадановић се већ упушта у стручну дискусију па каже; „у изношењу разлика у словима између досадашње азбуке и азбуке госпође Петровић имам доста примедби“ (Треба напоменути да Рамадановић још увек незна за рад проф. Ибровца на изради азбуке и још увек напада госпођу Петровић. Разлика је у словима Ѓ, Ж, Љ, Њ, Ч, Ћ, Џ, Ш које сам ја узео из створених азбука код Руса и Хрвата. Она је задржала моје Ѓ али је уместо да узме знак за слово В, узела знак за дупло В (дубл W) (Напомена, Рамадановић такође незна да је Бек за своју азбуку користио руску Брајеву азбуку. О томе врло детаљно пише Фрањо Тонковић у својој књизи о Винку Беку страна 161). И сада даље Рамадановић убацује свој демагошки национализам па каже: „Ово је једна од таквих погрешака која би дала сваком критичару право да поверује да је баш намера госпође Патровић била одстрањивање од заједнице са Хрватима и Русима, премда сам ја далеко од тога да то верујем“.

Међутим, интересантне су и његове стручне напомене на ове књиге где каже: „Врло су чести (густо) редови текста, што је једана од највећих мана њених, јер госпођа Петровић заборавља да чуло пипања код слепих инвалида није тако развијено као код слепорођених“, па даље каже „наш народ, који је углавном земљорадник, ... нема довољно фини осетљиву кожу на прстима, и када он прислања своје прсте он притисне истовремено два реда, и онда настаје збрка у његовој свести које знаке он пипа“.

И трећа Рамадановићева напомена је „да штампарских грешака има толико да сам дошао до закључка да верујем да коректуре није ни било приликом њеног штампања“.

Рамадановић се није упуштао у саржај текста објављеног у књигама јер себе сматра „некомпетентним, па предлаже да то учини др Веселин Чајкановић који је по струци лингвиста, доцент универзитета и управник штампарије у Бизерти.“ Међутим *Рамадановић је превидео и једну многу важнију ствар а то је да су то тек поочетници у савлађивању Брајеве азбуке да није прошло ни годину дана од када су почели да је уче и да ослепелим рашницима у то време није пошребна лектира већ буквар за савлађивање азбуке или нека врста чишанке за увежбавање чишања, што је недостигајало школи.*

ШТА КАЖЕ ЧАЈКАНОВИЋ?

Чајкановић³⁶, као тадашњи доцент београдског универзитета и управник штампарије у Бизерти, лингвиста по струци и веома цењен од стране својих претпостављених војних старешина, замољен од стране команданта да да своје мишљење о књигама, написао је врло негативно мишљење о садржају књиге као и о стилу којим је писана. Он каже да је „језик и стил у књизи врло рђав и избор текста исто тако. Наши слепи инвалиди су сви сељаци од којих су многи били неписмени. Шта њих могу интересовати глаголски придеви. Не треба заборавити да су ослепели инвалиди утучени, несрећни а као ученици врло нервозни и ћудљиви. Ако лектира није лака, неће да је читају. Према томе мишљења сам да Министарство просвете нађе начина да се све књиге које се штампају за слепе прођу кроз извесну просветну цензуру. То не би било тешко извршити. Књиге ове врсте штампају се једино у Паризу и Бизерти. Та би се цензура могла извршити преко Просветног одељења у Паризу „па даље као пример Како не треба да изгледа та лектира наводи следећи текст из књиге:

„Пре јутра ја бејох врло закаснио за школу и бојох се да ћу бити грђен, јер господин учитељ нам казао да ће нас пропитивати из глаголских придева, а ја незнађах ни реченицу. Време бејаше тако топло и ведро и све ми се много допадале него ли правила глаголских придева из моје лекције. Али ја имађах снаге да се томе одупрем и потрчим брзо ка школи ...”

После оваквог мишљења и овог драстичног примера лоше изабраног текста Министарство просвете је донело 6. јула 1918. године одлуку бр. 7326 „*да се одишамјани буквар Вељка Рамадановића, ишамјан у Би-*

³⁶ О др. Веселину Чајкановићу види у: Ст. Станојевић – Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, Загреб, 1929., том IV, стр. 930-931; П.М.Петровић – Свезнање, Београд, 1937. стр. 2623; Нова енциклопедија Карацић – Ларус, Београд, 1978, књ. II, стр. 1926

зерши, има сматраши за званични штамани буквар за слеје у Српским школама“. Тако је најзад Рамадановићева адаптација Брајевог писма за српски језик и његов буквар „Моје прво радовање“ званично признат у Србији. Тако је Рамадановић најзад добио сатисфакцију за свој рад и изборио се за легислацију своје адаптације Брајевих графема.

3. ШТА ЈЕ СВЕ ШТАМПАНО У БИЗЕРТИ

У тифлолошкој литератури, а и у другим публикацијама, стално се помињу, готово истовремено, три буквара за ослепеле ратнике под ауторством Рамадановићевим као и књига „О слепима и њиховој настави.“ Међутим егзактном анализом установио сам да је само књига почетница „Моје прво рад овање“ објављана у Бизерти 1918. године, која је доживела седам издања Рамадановићев оригинални рад, док је „Српски буквар за први разред основних школа саставио по Брајевом систему, Вељко Рамадановић „уствари агаишација „Буквара“ Сиве Чушурила из 1916. године који је употребљаван у Бизерти на аналфabetским течајевима за неписмене српске војнике, који је штампан на Крфу, а одобрен од стране Министарства просвете Србије 6. јула 1918. године под бр. 7326, па је штампана на Брајевом писму у Паризу као знак наше симпатије према српским јунацима „од стране Permanent Blind Faund War (Стални потпорни фонд).

*Српска Брајева азбука из „Manuel Braille“
(Музеј Валантена Аија у Паризу)*

Књига „О слепима и њиховој настави“ која се често приписује Вељку Рамадановићу није његова. Ова књига, из колекције „Мала библиотека „Напред“, је уствари сепарат из новина „Ау Анан“ (Напред), чланка који је написао Пјер Вилеј (Pierre Villey 1879–1933) слепи професор Универзитета у Кану, у бројевима од 710 до 724, и који је после објављен као посебна књига. На крају те књиге налази се први пут у нас објављена Рамадановићева Брајева азбука са краћим коментаром.

ЗАКЉУЧАК

На основу напред изложених чињеница може се закључити следеће: а) да је школовање слепих Србије настало силом ратних прилика у француској колонији Тунису, у граду Бизерти, на основу закључка Француско-белгијског комитета Савезне ратне команде, који се односио на све инвалиде савезничке војске;

б) да је таквих рехабилитационих центара било у Тулону, Ници, Паризу, Лондону и Бизерти. Да ли је у тим центрима било и ослепелих Срба на рехабилитацији није познато, али има обиље података (архивске војне грађе) о рехабилитацији ослепелих у Бизерти.

ц) Школа за ослепеле и оглувеле ратнике основана је 2. јуна 1918. године у касарни Ламбер (Ламберт) у оквиру Команде резервних трупа српске војске под командом потпуковника Карла Михела;

д) да је Вељко Рамадановић, у оквиру своје војне службе као „војни обвезник чиновничког реда“ организовао рад у школи и био њен једини наставник. Према томе он није био њен оснивач, како се често погрешно наводи.

е) да је у своме раду уживао пуну подршку српске војне команде, француске војне команде и енглеских и шкотских хуманитарних организација

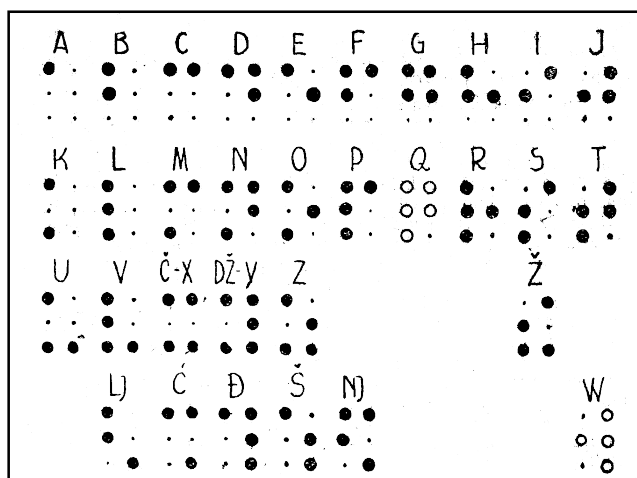
ф) да су из најдубљих алтруистичких и хуманих разлога француска добротворна организација Филантропско друштво и Друштво Пријатеља српских ослепелих војника ангажовало проф. Миодрага Ибровца створило адаптацију Брајеве азбуке за ћирилично писмо јер није знало за постојање Рамадановићеве азбуке коју до тада нигде није ни објавио.

г) да је на постојање француске адаптације ћириличне Брајеве азбуке Рамадановић врло оштро реаговао и захваљујући ауторитету др Чајкановића, успео да по други пут легализује своју азбуку која је призната као једина „званично одобрена оа стране Мин. просвете Србије.“

х) да је са завршетком Првог светског рата и расформирањем инвалидског одреда у Бизерти, целокупни инвентар пресељен у Земун.

УНИФИКАЦИЈА БРАЈЕВЕ АЗБУКЕ У КРАЉЕВИНИ СРБА ХРВАТА СЛОВЕНАЦА

Стварањем државе Срба, Хрвата и Словенаца сваки је народ унео своју економску и просветну поликуку, законе, обичаје, систем итд. тако да је требало све то ускладити и објединити и створити јединствени систем за читаву државу. Између осталог и свака је земља унела и свој Брајев систем који је имала, тако да су се појавили бројни проблеми у погледу писма па и штампању уџбеника за ову врсту специјалног школовања Срби су имали Рамадановићеву, Хрвати Бекову а Словенци Глазерева азбуку. Овакво тројство није се могло одржати из многих разлога, па је на предлог Кураторијума завода за слепе у Љубљани Министарство за социјалну политику, под чијом су се компетенцијом налазиле специјалне школе и установе, организовало у Љубљани 25. новембра 1920. године стручни састанак водећих тифлопедагога сва три народа ради унификације Брајевог писма. Тако је Србију представљао Рамадановић, Хрватску Винко Бек, а Словенију Минка Скаберне.

*Српско-хрватска Брајева азбука
усвојена у Љубљани 1920. године*

На састанку у Љубљани владала је велика међусобна толеранција, па је у току само једнога дана дошло до договора:

1) да се за читаву Краљевину СХС узме Бекова азбука коју су већ били прихватили Словенци;

2) да се за слова Ц и Ч узму сасвим нове графеме, а не Бекове за слова Х (икс) и У (ипсилон) као до сада, како се не би мешала слова са латиничним азбукама где та слова постоје, па је за графему Ч узета прва, четврта и шеста тачка, а за Ц прва, друга, четврта, пета и шеста тачка.

3) да је Бекова азбука била већ у употреби скоро пуних тридесет година, и на њој је одштампан већ прилични број књига, а да је на Рамадановићевој азбуци која је била у употреби само две године штампано свега две књиге.

Тако је створена прва верзија јединствене Брајеве азбуке за читаво подручје новонастале државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1920. године. Међутим било је још неких нерешених питања у Брајевој азбуци.

ПРИНЦИПИ КОНСТРУКЦИЈЕ БРАЈЕВЕ АЗБУКЕ

Брајева азбука није бенеvolentно ређање шест тачака у два усправна реда. Она је од самога Луја Браја стварана веома дуго од 1825. до 1829. године све док нису достигнути принципи за њено функционисање у свим иезицима и у свим научним областима. Значи, Брај није стварао свој систем насумице, већ се држао извесних принципа којих се константно придржавао. Основи Брајевог система су следећи:

1) Тачка у рељефу одговара физиолошким могућностим тактичне перцепције;

2) Тачка у рељефу се може избочити притиском оловком или тупим шилом, а да се при том папир несме процепати, и само тако може бити тактилно перцептибилна.

3) Тачке у усправном правоугаонику својом димензијом морају одговарати површини јагодице кажипрста.

4) Спајањем тачака добија се слика правоугаоника чија је ширина према дужини у размеру 3:5

5) Величина пречника тачака као и растојање међу њима у свим графемама мора бити једнако;

6) Растојање од врха једне до врха друге тачке не може бити мање од 2 мм а највише 2,5 мм;

7) Површина слова (графеме било које) у речи мора бити увек једнака површини шестотачке без обзира на број тачака у њој.

8) Употребом тачака морају да се напишу сва слова у свим азбукама у Европи и ваневропским земљама;

9) Размак између речи мора да износи пола ширине знака

10) Свака страна треба да има просечно 27 редова а сваки ред 34 знака;

11) Тачке имају утврђена места и позициону вредност у вертикалном положају бројећи од горе на доле;

12) Брај је првој тачки дао основну вредност и од ње је бројао први ред на доле. Додајући испод ње другу тачку добио је други знак а изостављајући прву тачку из првог реда добио је трећи знак. По истој аналогiji поступао је и са другим усправним редом (десни стубац).

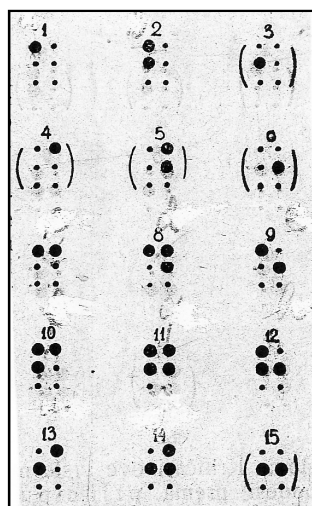
Други део системских решења односи се на методскодидактички поступак савлађивања азбуке. читава Брајева азбука се састоји од четири серије знакова и то:

Прву серију чине 1, 2, 4 и 5 тачка. То је основна, темељна, главна ћелија азбуке, њена матица на коју се додаје:

за другу серију још тачка треће;

за трећу серију тачка 3 и 6, а за четврту серију тачка 6. Дакле, као што сам напред казао првој тачки је дао основну вредност, испод прве тачке додао другу тачку и добио ново слово, изоставио прву тачку из трећег реда и добио трећи знак, па је по истој аналогiji поступио и са другим усправним редом (стубићем) десним и добио четврти, пети и шести знак, спајањем тачака првог и другог стубића и заменом места добио петнаест могућих комбинација – слова од А до Ј.; додавањем треће тачке добија се друга серија слова тј. још десет слова, а додавањем шесте тачке добија се још десет слова; додавањем треће и шесте тачке добија се трећа серија слова и додавањем шесте тачке добија се четврта серија слова.

Осим тога постоје арбитрирани знаци за писање великих слова, цифара, мотације, хемијских знакова, стенографије итд. што већ излази из контекста овог чланка.

Рамадановић свакако није знао за ове принципе на којима је Луј Брај створио свој систем графема вео је једноставно узео за основу француску Брајеву азбуку и произвољно додавао тачке за специфична слова ћириличног писма српске азбуке, премда сам каже „да се служио руским и хрватским алфабетом за слепе“. Међутим, по свему судећи, Рамадановић је видео своје грешке, па је зато на саветовању у Љубљани и одустао од своје азбуке (слова су била исувише „самостална“, са великим бројем тачака, међусобно неповезана системом за матична слова).

Интересантно је изнети да се о Брајевом писму у начелу и српској верзији Брајевих знакова за слова врло мало писало у педагошкој штампи уопште. Тек 1928. године Јован С. Јовановић у свом уџбенику *Општа педагогика, књига IV* на стр. 198 до 202 има главу о васпитању слепе деце, говори о Брајевом писму, и на крају књиге даје као прилог изглед Брајеве азбуке у оригиналу, на полукартонској хартији. Након пет година јавља се проф. Драгољуб Бранковић са својом књигом „*Општа педагогика лечења са психопатологијом*“, Београд 1932. где говори о образовању слепе деце и Брајевој азбуци, али у општим цртама. То исто чини и др Војислав Бакић у својој „*Општој педагогији*“ и Рајн у *Осноама педагогије* (превод В. Стојановић и А. Марио) где се говори у начелу о хуманитарним заводима, па и о васпитању и образовању слепих, такође само у општим цртама.

ТРЕЋА АДАПТАЦИЈА БРАЈЕВОГ ПИСМА ИЗВРШЕНА ЈЕ 1951. ГОДИНЕ

Љубљанска верзија адаптације Брајеве азбуке трајала је у Србији, Хрватској и Словенији све до 1951. године, премда она није решила „дефинитивно питање Брајеве азбуке“ јер је остало отворено питање за слова Ћ и Џ као и у словеначком језику са слово Љ које не постоји али постоји Л и Ј. Осим тога појавило се и питање македонског језика, који још није добио своју верзију Брајеве азбуке. Све те чињенице су утицале да је Савез слепих Југославије на свом VII пленуму Централног одбора, одржаном на Илици 1951. године донео закључак да се „надлежним просветним органима народне власти препоручи сазив једне конференције наших стручњака за Брајево писмо која би решила још увек нерешена питања Брајевог писма.“

Савет за науку и културу Владе ФНРЈ, у сарадњи са Централним одбором Савеза слепих Југославије организовао је у Београду 1 и 2. децем-

бра 1951. године саветовање на којем су донети следећи закључци: 1) Усвајају се нови знаци за следећа слова

а) за српски, хрватски и словеначки језик за слово Ћ уводи се знак који се састоји од тачака од 16

б) за српски, хрватски и македонски језик за слово Џ уводи се знак који се састоји од тачака 1, 2, 4, 5, 6

ц) за македонски језик за глас ДЗ уводи се знак који се састоји од 1, 2, 5 и 6 тачке за глас К' знак који се састоји од 2 и 4 тачке, а за глас Г' од 3, 4 и 5 тачке.“

д) напуштају се знаци за Ч и Џ (Бекови знаци) пошто се у међународној Брајевој азбуци употребљавају уз Х (икс) и У (ипсилон) и уводе за слово Ћ знак који се састоји од 1, 5 и 6 тачке, а за глас (слово) Џ се користе 1, 2, 4, 5 и 6 тачка.“

Тако је коначно уређена Брајева азбука за српски, хрватски, словеначки и македонски језик, и коришћена је све до 27. априла 1992. године, када се Југославија распала. Тако је протекао развојни пут Брајеве азбуке на нашем тлу.

ИЗВОРИ

- 1) Pierre Henri – *Život i djelo Louisa Braillea*, Загреб 1975
- 3) Etienne Deseaux - тиетме Децаух – Ле Браилле дана лес лангуес Славес, Парис 1956
- 3) Красноусов – Соев – Луи Брај, Москва 1959
- 4) Ђорђе Жутић – Луј Брај, школовање и оспособљавање слепих, Земун 1951
- 5) Фердинанд Маслић – Луј Брај и развој писма за слепе, Београд 1951.
- 6) Фердинанд Маслић – Луј Брај (Лоуис Браилле) творац модерног писма за слепе – живот и рад. „Наш живот“ Београд 1951 бр. 1 стр. 4357
- 7) Фрањо Тонковић – Беков адаптација Брајевог писма за хрватско-српско – словеначки језик, „Социјална мисао“, Загреб 1959, стр. 465474
- 8) др Фрањо Тонковић – Винко Бек и његов утјецај на одгој и образовање слијепих у Југославији, Загреб 1960
- 9) др Љубомир Савић – Генеза Брајевог писма у Србији “ Социјална мисао Загреб 1961, бр. 2 стр. 6973
- 10) Др Љубомир Савић – Ојек рада Винка Бека у Србији „Социјална мисао“, Загреб 1960, стр. 426
- 11) Др Љубомир Савић – Сарадња Јована Бољарића и Вељка Рамадановића око легализације азбуке за глуве и слепе „Свет глувих“, Београд 2009 бр. 8 стр. 34
- 12) Др Љубомир Савић – Историја слепих Србије, Београд 1964
- 13) Љубомир Савић – Рад Албера Офора за ослепеле српске ратнике у Бизерти, „Наш весник“ (на Брајевом писму) Београд 1961, бр. 9
- 14) Др Вукашин Станисављевић – Два века српских удбеника, Београд 1992
- 15) Мр Миодраг Јанковић – Вељку Рамадановићу на дар, Београд 2010
- 16) Мр Маја Николова – Школовање Српских ђака у избеглиштву – Француска 1916–1918, Београд 2009.
- 17) Др Предраг Пејчић – Српска војска у Бизерти, Београд 2008
- 18) Како слепи читају, пишу и штампају књиге за слепе, и са руског превео Ђ. С. Којић „Просветни гласник, службени орган Министарства просвете Србије, Београд 1913 бр. 9 стр. 874–889
- 19) Раскидамо окове таме, Београд 1952
- 20) Мр. Гордана Лазаревић и други – Пут светлости– Брајево писмо и образовање слепих у Србији, Београд 2009